

Impact Factor - 6.625

E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

March-2021

Special Issue 263 (B)

अनुवादित मराठी साहित्य
स्वरूप आणि समीक्षा

PRINCIPAL
SAVITRIBAI COLLEGE OF ARTS
Pimpalgaon Pise, Tal. Shrigonda,
Dist. Ahmednagar

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठ क्र.
1	अनुवाद साहित्य : स्वरूप आणि समीक्षा	डॉ. स्वाती दामोदरे	07
2	भाषांतरातील संस्कृती विषयक समस्या	प्रा. प्रिया नेरलेकर	13
3	अनुवाद : संकल्पना, प्रकार व प्रक्रिया	डॉ. वैजयंती पेशवे	19
4	अनुवाद : स्वरूप, परंपरा व प्रक्रिया	डॉ. यु. एस. जगताप	23
5	अनुवादाचे स्वरूप	डॉ. गजानन लोढे, डॉ. देविदास शेते	26
6	कवितेच्या भाषांतरात येणाऱ्या अडचणी : काही विचार	डॉ. अक्षय घोरपडे	31
7	अनुवाद : सांस्कृतिक आदानप्रदानाची प्रक्रिया	डॉ. भारत शिंदे	36
8	अनुवाद संकल्पना : मराठी भाषांतरे व प्रकार	प्रा. संदिप चपटे	41
9	भाषांतर प्रक्रिया व प्रकार	डॉ. विजयेंद्र पाटील	47
10	अव्वल इंग्रजी कालखंडातील मराठी भाषांतरे (भाषांतर युग)	डॉ. बालाजी डिगोळे	50
11	अनुवाद : संकल्पना, प्रकार व प्रक्रिया	डॉ. संगीता मोरे	58
12	अनुवाद : संकल्पना आणि स्वरूप	डॉ. युवराज धबडगे	62
13	अनुवाद : संकल्पना, परंपरा व उपयुक्तता	डॉ. देविदास खोडेवाड	66
14	कवितेचा अनुवाद काही समस्या	प्रा. ज्ञानेश्वर अशोक तिखे	71
15	अनुवाद : संधी आणि अर्थार्जनाच्या शक्यता	डॉ. नानासाहेब पवार	74
16	अनुवाद प्रक्रियेचा समाज व्यवस्थेवरील प्रभाव	डॉ. निलेश लोढे	80
17	अनुवादित साहित्य संकल्पना आणि अनुवादित साहित्य लेखनासमोरील आव्हाने	प्रा. मिथुन शेळके	86
18	भाषांतर एक युग	प्रा. विजयश्री गवळी	89
19	अव्वल इंग्रजी कालखंडातील भाषांतरात वाङ्मयाचे स्वरूप	प्रा. संदीप परदेशी	93
20	अनुवाद....आजचे ब्रिटिश साहित्य : एक दृष्टिक्षेप	डॉ. माधवी खरात	96
21	'व्हॉट वेंट रॉग' तुरुंगाच्या बंदिस्त चौकटीतील गुन्हेगारांची प्रांजळ आत्मकथन	डॉ. ज्ञानदेव राऊत	101
22	डॉ. बळवंत जेऊरकर अनुवादित 'दुष्काळात सारस' (कवी केदारनाथ सिंह यांच्या 'अकाल मे सारस') काव्यसंग्रहाचे परीक्षण	डॉ. वर्षा फाटक	106
23	सिमोन द बोव्हार-द सेकंड सेक्स-अनुवाद करुणा गोखले : समीक्षात्मक परिचय	डॉ. मंगल डोंगरे	110
24	चंद्रकांत पाटील यांची अनुवादित कविता	डॉ. समिता जाधव	117
25	'सोपानादेवी' एक भगवद्गीतेचा समझोकी अनुवाद	डॉ. न. ब. कदम	123
26	मराठी रंगभूमीवरील अनुवादित नाटक : आधे अधुरे	सुनिल कांबळे, डॉ. संदिप बनसोडे	128
27	कवीचे अखेरचे दिवस आणि मराठी साहित्य - एक आकलन	डॉ. दया भोर - जेठे	131

अनुवादाचे स्वरूप

डॉ. गजानन लोंढे

आबासाहेब काकडे महाविद्यालय, बोधेगाव
भ्रमणभाष - ९४२३३९०९९०

डॉ. देवीदास शेटे

सवित्रीबाई कला महाविद्यालय, पिंपळगाव पिसा.
भ्रमणभाष . ९४२०९५०११४

अनुवाद व भाषांतर या संकल्पना बऱ्याचदा एकाच अर्थाने वापरल्या जात असल्या तरी त्या मूलतः वेगवेगळ्या आहेत. 'अनुवाद' या संकल्पनेसाठी रूपांतर असाही शब्दप्रयोग केला जातो. संस्कृत ही मराठी भाषेची जननी असल्याने 'संस्कृत' मधून अनेक ग्रंथ मराठीमध्ये अनुवादीत झालेले आहेत. त्याचप्रमाणे पाश्चात्यांच्या प्रभावून 'इंग्रजी' मधूनही बरेचसे साहित्य मराठीमध्ये अनुवादीत झालेले आहे. अनुवादीत साहित्यात मूळ कलाकृतीचा आशय वाचकांपर्यंत पोहचवला जातो. म्हणजेच अनुवाद हे शब्दशः रूपांतर नसते. शब्द, संकल्पना, उदाहरणे प्रसंगानुरूप वेगळेही असू शकतात. अनुवादकाचे लक्ष आशयावर केंद्रीत झालेले असते. मूळ साहित्यकृतीचा आशय वेगवेगळी उदाहरणे देवून, तर कधी वेगवेगळ्या संकल्पना वापरून व्यक्त करण्याचा प्रयत्न येथे केलेला असतो. भाषांतरात मात्र मूळ भाषेतला मजकूर जसाच्या तसा कायम ठेवून ती आरशातल्या प्रमाणे प्रतिनिर्मिती असते. येथे आशयाबरोबरच इतर घटकही (उदा. संज्ञा, उदाहरणे, शैली इ.) जशीच्या तशी लक्ष्यभाषेत (ज्या भाषेत भाषांतर केले आहे ती भाषा) आणण्याचा प्रयत्न असतो. एका भाषेत एखादा शब्द जो आशय सुचवतो तोच आशय सुचवणारा अगदी तसाच शब्द दुसऱ्या भाषेत असेलच असे नाही. कधी कधी त्या आशयाच्या जवळ जाणारा शब्द असू शकतो. म्हणूनच भाषांतर करतांना भाषांतरकाराला अनेक अडचणींना सामोरे जावे लागते. कारण त्याला 'जसेच्या तसे' भाषांतर करायचे असते. अनुवादात मात्र 'जसेच्या तसे' भाषांतर अपेक्षित नसल्याने आशयावर लक्ष केंद्रीत करून इतर बदल शक्य असतात.

अनुवाद ही संकल्पना विशद करताना डॉ. कल्याण काळे म्हणतात. 'अनुवाद ही व्यापक संकल्पना असून भाषांतर ही तिच्यात सामावणारी, तिच्या एका प्रकाराचा निर्देश करणारी संज्ञा आहे. भाषांतर हाही अनुवादच असल्याने त्यातही सारांश, विस्तार, स्पष्टीकरण, गद्यरूपांतर, पद्यरूपांतर इ. प्रकार संभवतात.'^१ डॉ. द. ह.अग्निहोत्री यांच्या शब्दकोशात 'अनुवाद' या संकल्पनेचा 'सभेत स्पष्टीकरणार्थ एखादी गोष्ट पुनः सांगणे'^२ असा दिला आहे. तर महाराष्ट्र शब्दकोशामध्ये 'दुसऱ्याचे बोलणे किंवा स्वतःचे म्हणणे पुनः पुनः सांगणे किंवा मांडणे'^३ असा अर्थ सांगितला आहे. म्हणूनच भाषांतर या संकल्पनेपेक्षा अनुवाद ही संकल्पना खूप व्यापक व वेगळी आहे. यामध्ये स्पष्टीकरण, पुनरावृत्ती, गद्यरूपांतर, पद्यरूपांतर, टीका इ. प्रकारांचा समावेश होतो. अनुवादात मूळ साहित्यकृतीचा स्थूल आशय असतो तर भाषांतरात तिचा शब्दशः अर्थ तिच्या शैलीसह लक्ष्यभाषेत आणण्याचा प्रयत्न असतो. भाषांतर किंवा अनुवाद करणे ही एक कला आहे आणि ही कला आत्मसात करण्यासाठी अभ्यासाची आवश्यकता असते. शिवाय मूळ भाषा व लक्ष्यभाषा या दोन्ही भाषांमध्ये अनुवादकाला चांगली गती असणे आवश्यक असते. भाषांतर हाही अनुवादच असल्याने हे दोन्ही शब्द बऱ्याच वेळा एकाच अर्थाने वापरले जातात.

भाषा ही चिन्हव्यवस्थेने बनलेली असते. चिन्ह म्हणजे शब्द व त्या शब्दातून व्यक्त होणारा आशय हे चिन्हित भाषेतील कोणतेही चिन्ह कधीही स्वतंत्र नसते तर ते परस्परपुरक असतात. भाषेतील सर्व चिन्हे एकमेकांशी निगडीत असतात. चिन्ह आणि त्यांचे अर्थ यांचे एक व्यूह तयार केलेले असते. भाषांतर करताना प्रतिव्यूहाची प्रतिनिर्मिती लक्ष्य भाषेत होत असते. मूळ भाषा भाषांतरकाराने व्यवस्थित समजावून घेतलेली असेल, त्यातून व्यक्त होणारा आशय त्याला नीट समजला असेल, त्याचबरोबर लक्ष्य भाषेतील चिन्हव्यवस्थांचा त्याचा चांगला अभ्यास असेल तरच ते भाषांतर सदोष व वाचनीय होत असते. त्यामुळेच भाषांतराचे यशापयश मूळ भाषा व लक्ष्यभाषा या भाषांतरकाराच्या किती परिचयाच्या आहेत यावर अवलंबून असते.

अनुवाद किंवा रूपांतर प्रक्रीयेत मूळ भाषेतील आशयाची प्रतिनिर्मिती करावयाची असते. भाषांतरात मात्र मूळ साहित्यकृतीचा अर्थ, तिच्यातील अनुभव, अनुभवाचे घटक यांच्या साहाय्याने प्रतिनिर्मिती करण्याचा प्रयत्न होत असतो. यामध्ये शब्दांचे ध्वनिरूप, व्याकरण, वाक्प्रचार, म्हणी, संकेत, शैली इ. घटकांचा विचार करावा लागतो. तसे पाहिले तर अनुवादाप्रमाणेच प्रत्येक भाषांतरात काहीना काही तडजोडी कराव्या लागत असतात आणि म्हणून भाषांतरातसुद्धा वरील घटकांपैकी काही घटकांचीच प्रतिनिर्मिती होत असते. भाषांतराचा उद्देश आशयाची प्रतिनिर्मिती हाच असतो. त्यालाच जर बाधा पोहचली तर भाषांतर प्रक्रीयेला अर्थ उरत नाही म्हणूनच शक्य तितक्या घटकांचीच प्रतिनिर्मिती करण्यात भाषांतरकाराला यश मिळत असते व त्यामुळे मूळ कृतीतील आशयालाही कमीत कमी धक्का पोहचतो. पर्यायाने भाषांतरात साहित्यकृती वाचल्यानंतर वाचकाला मूळ कृती वाचावीसी वाटते.

भाषांतरात कधी कधी शब्दशः अनुवाद न करता मूळ कृती वाचल्यानंतर जेवढे काही स्मरणात राहिल तेवढेच लक्ष्य भाषेत सांगितले जाते. या प्रकारला मुक्त भाषांतर म्हणून संबोधले जाते. ज्या भाषांतरकाराची स्मरणशक्ती चांगली आहे तो मूळासारखीच प्रतिनिर्मिती करू शकतो. परंतु बऱ्याचदा हे भाषांतर म्हणजे रूपांतर किंवा अनुवादच ठरतो. या मुक्त भाषांतरात किंवा अनुवादात भाषांतरकार त्याच्या त्याच्या शैलीमध्ये लिहून साहित्यकृतीच्या आशयाला जास्तीत जास्त न्याय देवू शकतो. या प्रकारालाच भावानुवाद, भावार्थ, भाषांतर किंवा स्वैर भाषांतर म्हटले जाते. भाषांतरात प्रतिनिर्मिती हा उद्देश असला तरीही सर्जक भाषांतर केवळ आशयाच्या प्रतिनिर्मितीपाशी थांबत नाही तर येथे सौंदर्यानुभवाची प्रतिनिर्मिती करण्याचा प्रयत्न असतो. मग सौंदर्यानुभवातील ध्वनी, शब्द, वाक्य, म्हणी, संकेत, अलंकार, छंद इ. घटकांच्या प्रतिनिर्मितीचा प्रयत्न असतो. अर्थातच सर्वच घटकांची प्रतिनिर्मिती अपवादानेच होते नव्हे ती अशक्यच असते. म्हणूनच बरीचशी भाषांतरे हीही अनुवादच असतात. अनुवाद प्रक्रीयेत आशयाची एकनिष्ठ राहून बरेचशे स्वातंत्र्य घेता येते. शिवाय मूळ कृतीवरही फारसा अन्याय होत नाही. मग वाचकही मूळ कृती वाचनाकडे आकर्षितला जातो. येथे अनुवाद किंवा भाषांतराचा उद्देशही साध्य होतो. कारण सर्व घटकांसहीत प्रतिनिर्मिती करताना बऱ्याच वेळा आशयाकडे दुर्लक्ष होण्याची शक्यता असते किंवा सर्वच घटक लक्ष्यभाषेत आणताना जी कसरत करावी लागते त्या कसरतीत आशयाला बाधा पोहचण्याचीच शक्यता जास्त असते. कारण मूळ भाषेत व लक्ष्यभाषेत सर्वच घटकांमध्ये फरक असतो. रुढी, परंपरा, संकेत वेगळे असतात. कधीकधी त्याच आशयाचा प्रतिशब्द लक्ष्य भाषेत सापडलेच असे नाही त्यामुळे बरीच भाषांतरे ही अनुवादच असतात.

प्रत्येक संस्कृतीत, भाषेत विशिष्ट धर्मग्रंथ असतात तसाच धार्मिक भाषाव्यवहारही असतो. मंत्र, तंत्र, पुराणिक, भिक्षूक यांची मंदीरातील एकाच प्रकारची व्यवस्था असते. या सर्व भाषाव्यवहारावर त्या भाषांतरे बाधा

असते. त्यातील शब्द, नामस्मरण, आरत्या आदींना एक प्रकारचे परमेश्वरी वलय निर्माण झालेले असते. भक्तांमध्ये याबाबतीत प्रचंड विश्वास असतो. कधी कधी तर याचा आशय नाही समजला तरी चालतो, परंतु त्यात बदल स्विकारला जात नाही. उदा. विविध पारायणे, स्तोत्रे, पुराण इ. येथे ध्वनीरूपात बदल झालेला चालत नाही तसेच येथे अर्थाला फारसे महत्त्व नसते. अनुवादात किंवा भाषांतरात अर्थाला केंद्रस्थानी ठेवले जाते. इथे मात्र ध्वनीव्यवस्था, शब्दरूप महत्वाचे मानले जाते. तेव्हा अनुवादाचा वेगळा विचार येथे संभवतो. धार्मिक ग्रंथाचे भाषांतर हा अतिशय संवेदनशील व म्हणूनच कळीचा मुद्दा असतो. हे भाषांतर अतिशय काटेकोर असावे लागते अन्यथा संबंधीतांच्या धार्मिक भावना दुखावल्या जाण्याची शक्यता असते. कारण असे श्रद्धाळू लोक कोणतीही तडजोड करायला तयार नसतात. उदा. कुराण, बायबल, वेद इ. कधीकधी मूळ भाषेतील संकल्पनाच लक्ष्यभाषेत नसतात मग त्या व्यवस्थीतपणे व्यक्त करता येत नाहीत. उदा. स्पिरीट, इव्हिल स्पिरीट, गॉड्स स्पिरीट, सोल, स्वर्ग, नरक, पाप, पुण्य या संकल्पना एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत (लक्ष्य भाषेत) आणणे बऱ्याच वेळा कसरतीचे होते व त्यामुळेच अशा अनुवादाला न्याय देता येत नाही.

धार्मिक ग्रंथाप्रमाणेच शास्त्रीय ग्रंथांचा अनुवाद करताना खूप काळजी घ्यावी लागते. येथे अनुवाद करताना फापटपसारा टाळून नेमकेपणा आणावा लागतो. अगदी मोजक्याच शब्दात मूळ आशय लक्ष्य भाषेत व्यक्त करावा लागतो. असा अनुवाद करताना लक्ष्य भाषेत त्या विषयाची समांतर परिभाषा आहे का? याचाही भाषांतरकाराला शोध घ्यावा लागतो. एन.सी.ई.आर.टी. ने अभ्यासक्रमाची पुस्तके सुरवातीला इंग्रजी भाषेत तयार केली होती मग त्यांची भारतातील अन्य भाषेत भाषांतरे करण्यात आली परंतु ही भाषांतरे मूळ इंग्रजीतील मजकूरापेक्षा खूपच वेगळे झाले. त्यामुळे ही पुस्तके सदोष झाली. पर्यायाने या पाठ्यपुस्तकांचे सुलभीकरण करण्याची प्रक्रीया पुन्हा करावी लागली. त्यामुळेच शास्त्रीय ग्रंथांचे भाषांतर करताना अधिक काळजी घेणे अपेक्षित असते. मूळ मजकूराला धक्का पोहचणार नाही, तो आशय व्यवस्थीत पोहचेल याची काळजी घ्यावी लागते.

१८२० ते १८५७ या कालखंडाला भाषांतरयुग म्हणून संबोधले जाते. मध्ययुगात मराठी भाषांतरकारांनी भाषांतरात भरपूर स्वातंत्र्य घेतलेले दिसते आणि म्हणूनच या प्रकाराला भाषांतर म्हणण्यापेक्षा अनुवाद म्हणणेच श्रेयस्कर ठरते. जेव्हा मूळ कृतीचे शब्दशः भाषांतर केले जाते तेव्हा येथे लेखकाला फारसे स्वातंत्र्य नसते. रूपांतरात किंवा अनुवादात असे स्वातंत्र्य घेता येते त्यामुळे ती एक स्वतंत्र निर्मिती ठरत असते. रामायण, महाभारत, भागवत ही मध्ययुगीन काळात भारतीय संस्कृतीची प्राणतत्वे होती याच प्राणतत्वाला अनुसरून या काळातील अनुवाद अनेक भारतीय भाषेत झालेले दिसतात. वर्गिकरणाच्या आजच्या नियमानुसार ती भाषांतरे असली तरी या कालखंडाला त्यांनी (भाषांतरकारांनी) भाषांतरयुग असे म्हटलेले नाही. तर पुढे आंग्लकाळात म्हणजे १८२० ते १८७५ या कालखंडाला भाषांतरयुग म्हटले गेले. मध्ययुगीन काळात भाषांतराच्या या प्रक्रियेत भाषांतरकाराने बरेचसे स्वातंत्र्य घेतलेले दिसते. रामायण-महाभारताचे आपल्या पद्धतीने त्यांनी आविष्करण केले. म्हणूनच ज्ञानेश्वरांची ज्ञानेश्वरी ही गीतेवरील टीका असली तरी ती काही अंशी स्वतंत्र निर्मिती ठरते. भाषांतराकडे ज्या पद्धतीने पाहिले जाते (मुळ कृतीचे भाषांतर) तसे येथे (मध्ययुगात) त्यांचा स्वतंत्र कृती या अंगानेही विचार करावा लागतो.

मध्ययुगात मुसलमानी राजवटीत महाराष्ट्रात फारसी भाषेचा प्रभाव वाढला होता. अगदी राजे महाराजांच्या (मराठी) स्त्रीयाही उत्तम फारसी बोलत असत. परंतु वाङ्मय क्षेत्रात फारसीचा प्रभाव मात्र पडू शकला नाही. अनेक संस्कृत ग्रंथावर मराठी भाषेत टीका लिहिली जात होती. फारसी भाषेचा प्रभाव

राजदरबारी, व्यवहारात असूनही फारसी ग्रंथांची भाषांतरे मात्र मराठीत झाली नाही हे विशेष. संस्कृतचा प्रभावही अध्यात्म वगळता इतरत्र फारसा पडलेला दिसत नाही. कदाचित संत चळवळीमुळे असे घडले असावे असे म्हणता येते. आंग्लकाळात मोठ्या प्रमाणावर भाषांतरे होऊ लागली. त्यात कधी रंजन होते तर कधी उद्बोधनाची प्रेरणा होती. शासनानेही या भाषांतर चळवळीला उत्तेजन दिलेले दिसते. १९ व्या शतकात संस्कृत व इंग्रजी ग्रंथांची भाषांतरे झाली. अन्य भाषांच्या भाषांतराला मात्र २० वे शतक पाहावे लागेल.

दळणवळणाच्या साधनामुळे सध्या जग जवळ येत आहे. आदान-प्रदानाची प्रक्रीया मोठ्या प्रमाणावर घडते आहे. विविध देशातील संस्कृती आणि संस्कृतीबरोबरच साहित्यकृतीही जवळ येत आहेत. त्यामुळे या विदेशी भाषांमधील साहित्याचेही भाषांतरे होत आहे आणि पर्यायाने भविष्यातही भाषांतराला मोठी संधी आहे. एवढेच नव्हे तर ती आजच्या बदलत्या जगाची गरज बनली आहे. भाषांतरामुळे कितीतरी अन्य भाषेतील श्रेष्ठ साहित्यकृतींची भाषांतरे भारतीय भाषांत येत आहेत व ती वाचकांसाठी महत्वाची बाब आहे. इंग्रजी भाषेचा विचार करता शेक्सपिअरच्या नाटकांची भाषांतरे भारतीय भाषांत मोठ्या प्रमाणावर झालेले दिसतात. अन्य पुरस्कारप्राप्त वा दुय्यम दर्जाच्या साहित्यकृतींचीही भाषांतरे काही प्रमाणात भारतीय भाषांत झालेली आहेत.

अनुवादाची आवश्यकता:-

अनुवाद तसेच भाषांतर हे एक कौशल्य आहे. हे कौशल्य व्यासंगातून आत्मसात करता येते. बऱ्याचदा अनुवादकाला 'स्व'भाषेची संपूर्ण ओळख असते. परंतु जी लक्ष्यभाषा आहे तिचाही व्यासंग असेल तरच अनुवादामध्ये आशयाला न्याय दिला जाऊ शकतो. अनुवाद करणारा जसा द्विभाषी असतो तसा अनुवाद वाचणारा द्विभाषी असेलच असे नाही. बऱ्याचदा तो तसा नसतोच. त्याला (वाचकाला) परभाषा फारसी अवगत नसल्यानेच तो अनुवाद वाचनाकडे वळतो. यामुळे त्याला परभाषा येत नसूनही परभाषेतील विविध ज्ञानशाखांचा तो परिचय करून घेऊ शकतो. वेगवेगळे दर्जेदार, पुरस्कारप्राप्त ललित साहित्य त्याला वाचता येते. परंतु यासाठी अनुवाद प्रक्रीया ही जास्तीत जास्त उत्तम, मूळ कृतीतील आशयाला न्याय देणारी असावी लागते. अनुवाद किंवा भाषांतर कला ही लेखनकलेइतकीच जुनी आहे. प्राचीन काळात धार्मिक ग्रंथांचे अनुवाद झालेले आहेत. तसेच मध्ययुगीन काळातही अनेक साहित्यकृतींचे अनुवाद झालेले आहेत. अनुवादाचा व्यवसाय करणारेही अनेक अनुवादक तयार झालेले आहेत. भाषांतर किंवा अनुवादाच्या आवश्यकते संदर्भात प्रा.रा.सो.सराफ म्हणतात "शास्त्रीय ज्ञानाच्या कक्षा या शतकात इतक्या रुंदावत आहेत, कि भाषांतरे ही एक महत्वाची गरज बनलेली आहे. ही गरज फक्त अविकसीत किंवा विकसनशील राष्ट्रांपुरतीच मर्यादीत आहे, असे नसून विकसीत राष्ट्रांतही भासत आहे" या गरजेतूनच शास्त्रीय व ललित साहित्यही आज जगात वेगाने प्रकाशीत होत आहे व त्याचे वेगवेगळ्या भाषेत अनुवादही होत आहेत. जगातले पन्नास टक्के साहित्य पन्नास टक्क्यांपेक्षा अधिक शास्त्रज्ञांना किंवा अभ्यासकांना वाचता येत नाही. मग अशा साहित्याचे वेगवेगळ्या भाषेत अनुवाद झाले तर माहितीचे मोठे भांडार सर्वांसाठी खुले होईल. आणि त्यामुळेच अनुवादाला मोठ्या प्रमाणावर चालना मिळायला हवी.

व्यावसायिक अनुवादक असले तरीही बरेचशे अनुवादक स्वयंप्रेरणेनेही अनुवाद करत असतात. एखादी साहित्यकृती वाचल्यानंतर त्याला आवडली तर ती तो अन्य भाषिकांपर्यंत (लक्ष्य भाषा) पोहचवण्यासाठी स्वयंप्रेरणेनेच अनुवाद करत असतो. अनुवाद करताना मातृभाषेबरोबरच लक्ष्य भाषेचाही त्याचा अभ्यास असतो. अर्पण म्हणूनच मूळ भाषेतील आशयाला तो जास्तीत जास्त न्याय देण्याचा प्रयत्न करतो. अनुवादकाच्या ठिकाणी सर्जक प्रतिभा असल्याने मूळ लेखकाच्या भाषेतून इ. शी निष्ठा ठेवत तो अनुवाद करत असतो.

यात तो यशस्वी झाला तर वाचकांनाही आपण स्वतंत्र साहित्यकृती वाचत असल्याचाच आनंद मिळत असतो. या संदर्भात ह.श्री.साने म्हणतात "भाषांतरीत रचना मूळ भाषेतील कृतीसारखी किंबहुना तीच मूळ आहे असे वाचकाला वाटणे ही उत्तम भाषांतराची कसोटी आहे."

वरील सर्व विवेचनातून असे लक्षात येते कि, शास्त्रशुध्द व काटेकोर भाषांतरापेक्षा आशयावर लक्ष केंद्रित करून मूळ कृतीला जास्तीत जास्त न्याय देणे, वाचकांना मूळ कृती वाचण्यासाठी प्रेरीत करणे महत्वाचे ठरते. अनुवाद प्रक्रीयेत या सर्व गोष्टी अंतर्भूत असतात. मात्र असा अनुवाद करतांना मूळ कृतीवर अन्याय होऊ देऊ नये. तसे पाहिले तर हे सर्व अनुवादाचे कार्य खूपच कसरतीचे आहे. तेव्हा अनुवादाचे हे कौशल्य सांभाळणे ही एक कला आहे. मूळ भाषा व लक्ष्य भाषा या दोन्हींचाही व्यासंग असणारी व्यक्तीच असा उत्तम अनुवाद करू शकते. जगातील विविध भाषेतील शास्त्रीय व ललित साहित्याचे असे अनुवाद झाल्याने माहितीची देवाणघेवाण सुलभ होईल. तसेच इतर भाषेतील उत्तमोत्तम साहित्य 'स्व'भाषेत वाचकांना वाचायला मिळेल व त्यामुळे मानवी जीवन अधिक व्यापक व सुकर होईल यात शंका नाही.

संदर्भ

१. डॉ काळे कल्याण, 'भाषांतरमीमांसा', प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती १९९७, पृ. ८.
२. अग्निहोत्री द.ह. 'अभिनव मराठी-मराठी शब्दकोश भाग-१', व्हीनस प्रकाशन, पुणे आवृत्ती पहिली १९८३ पृ. ७५.
३. दाते-कर्वे, 'महाराष्ट्र शब्दकोश विभाग पहिला', वरदा बुक्स, पुणे, पहिले पुनर्मुद्रण १९९५, पृ. ८०.
४. सराफ रा.सो., 'भाषा, मातृभाषा आणि परभाषा' श्री विद्या प्रकाशन पुणे, प्रथमावृत्ती १९७५, पृ. ९६.
५. साने ह.श्री., भाषांतरमीमांसा उ. नि. पृ. १२३

PRINCIPAL
SAVITRIBAI COLLEGE OF ARTS
Pimpalgaon Pilsa, Tal. Shrigonda
Dist. Ahmednagar